

УДК 37.011.3:372.461

© Мариківська Г.А., 2016 р.

<http://orcid.org/0000-0001-9561-9292>

Мариківська Г.А.

КОМУНІКАТИВНЕ СПРЯМУВАННЯ НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ НА ПІДГОТОВЧИХ КУРСАХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АБІТУРІЄНТІВ

У даній статті розглянуто проблему мовленнєвої підготовки майбутніх абітурієнтів на підготовчих курсах вищих навчальних закладів. У статті обґрунтовано доцільність комунікативного спрямування навчання рідної мови, визначено засоби формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів. Підготовку до активної участі в мовленнєвому спілкуванні можливо здійснювати на заняттях з рідної мови. Засобами формування мовленнєвої культури є комунікативно-ситуативні завдання, рольові й ділові ігри. Комунікативно-ситуативні завдання – це завдання, в основі яких лежать комунікативно-мовленнєві ситуації, тобто ситуації, що відтворюють обставини реальної дійсності. Такі ситуації створюються викладачем з метою спонукання учня до конкретного висловлювання. Також формувати мовленнєву культуру майбутніх абітурієнтів можливо в процесі рольових і ділових ігор. Ці ігри є своєрідною репетицією й перевіркою того, як старшокласники вміють користуватися словом у заданій психолого-педагогічній ситуації. Використання комунікативно-ситуативних завдань, рольових і ділових ігор сприятиме залученню учнів у комунікативну взаємодію, призведе до комунікативної активності учнів. Використання зазначених засобів позитивно вплине на процес формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів.

Ключові слова: мовленнєва культура, комунікативно-ситуативні завдання, дидактична гра, рольова гра, ділова гра.

Марыкивская Г. А. Коммуникативная направленность обучения родному языку на подготовительных курсах высших учебных заведений как условие воспитания речевой культуры будущих абитуриентов. В данной статье рассмотрена проблема речевой подготовки будущих абитуриентов на подготовительных курсах высших учебных заведений. В статье обоснована целесообразность коммуникативной направленности обучения родному языку, определены средства формирования речевой культуры будущих абитуриентов. Подготовку к активному участию в речевом общении возможно совершать на занятиях по родному языку. Средствами формирования речевой культуры являются коммуникативно-ситуативные задачи, ролевые и деловые игры. Коммуникативно-ситуативные задачи – это задачи, в основе которых лежат коммуникативно-речевые ситуации, то есть ситуации, которые отображают обстоятельства реальной действительности. Такие ситуации создаются преподавателем с целью побуждения ученика к конкретному высказыванию. Также формировать речевую культуру будущих абитуриентов возможно в процессе ролевых и деловых игр. Эти игры являются своеобразной репетицией и проверкой того, как старшеклассники умеют пользоваться словом в заданной психолого-педагогической ситуации. Использование коммуникативно-ситуативных задач, ролевых и деловых игр способствует вовлечению учеников в коммуникативное взаимодействие, приведет к коммуникативной активности учеников. Использование указанных средств позитивно влияет на процесс формирования речевой культуры будущих абитуриентов.

Ключевые слова: *речевая культура, коммуникативно-ситуативные задачи, дидактическая игра, ролевая игра, деловая игра.*

Marykivska G. A. Communicative teaching orientation of a native language on the preparatory courses in higher education institutions as a condition for educating speech culture of future enrollees. In this article the problem of speech preparation for students of training courses in higher education was observed. In the article the feasibility of

communicative orientation study of native language was proved, the means of speech culture formation of future students were determined. Preparation for active participation in speech communication may be performed in the classes of native language. The means of speech culture formation are communicative and situational tasks, role and business games. Communicative situational tasks are tasks in which the communicative-speech situation is based, i.e a situation reflecting the circumstances of reality. Such situations are created by a teacher to encourage student to a particular expression. Also forming speech culture of future students may in be possible during the course of business and role-playing games. These games are a kind of rehearsal and a test of how high school students can use the word in a given psychological and pedagogical situation. Using communicative and situational tasks, role and business games will attract students in communicative interactions, which will lead to communicative activity of students. Using these tools have a positive impact on the development of speech culture of future students.

***Key words:** speech culture, communicative and referential tasks, didactic game, role playing game, business game.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Входження України в європейський простір як самостійної й перспективної країни вимагає від людини високого рівня освіченості й вихованості. Виходячи з потреби мати висококваліфікованих, інтелектуально розвинених і національно свідомих громадян, держава ставить перед освітою конкретні завдання, серед яких пріоритетним є виховання мовленнєвої культури дітей і молоді. Саме мова, мовлення є органічно пов'язаними з усіма сторонами діяльності людства, є важливими факторами культурного розвитку.

Проблема формування мовленнєвої культури старшокласників – майбутніх абітурієнтів – є дійсно актуальною. Сучасні випускники середньої школи мають вільно володіти усною й письмовою мовою в різних життєвих ситуаціях, грамотно використовувати різні види мовленнєвої діяльності, чітко й адекватно виражати свої думки, адже

це є необхідною передумовою подальшої успішності особистості під час навчання у вищій школі, здійснення професійної діяльності чи організації неформального спілкування з іншими людьми.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Як свідчить аналіз наукової літератури, ученими висвітлено такі аспекти цієї проблеми: загально-теоретичні основи здійснення мовленнєвого процесу (О. Бодальов, Г. Ковальов, О. Леонтьєв, та ін.); місце й роль спілкування у становленні особистості (М. Корнєв, О. Коропецька та ін.); сутність мовленнєвої культури та шляхи її формування (Н. Бабич, В. Виноградов, Б. Головін, В. Пасинок, Л. Скворцов та ін.); основні методи розвитку комунікативних та мовленнєвих умінь особистості (О. Боброва, М. Васильєва, Н. Вітюк, С. Єлканов та ін.). Варто також відзначити, що окремі питання підвищення ефективності навчально-виховного процесу у профорієнтаційних (підготовчих) центрах у вищих навчальних закладах знайшли відображення в наукових працях таких учених, як Г. Балл, І. Бичкова, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Федяєва та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність багатьох досліджень, присвячених вивченню різних суміжних проблем, встановлено, що проблема виховання мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів не була предметом спеціальних досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні комунікативного спрямування навчання рідної мови на підготовчих курсах вищих навчальних закладів як умови виховання мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1) обґрунтувати доцільність комунікативного спрямування навчання рідної мови як умови виховання мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів;

2) визначити засоби формування мовленнєвої культури в процесі комунікативної підготовки майбутніх абітурієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки навчання на сучасному етапі переходить від парадигми освіти, що ґрунтується на знаннях, до освіти, що ґрунтується на розвитку особистості, необхідно переглянути й мету довузівської підготовки, яка завжди була орієнтована на розв'язання конкретного завдання – вступ майбутнього абітурієнта до вищого навчального закладу.

У наш час довузівська підготовка повинна бути спрямована не тільки на підготовку до складання зовнішнього незалежного оцінювання, а й на формування таких якостей, що будуть необхідними в подальшому: готовність до свідомого вибору майбутньої професії, психологічна адаптація, потреба в безперервному оволодінні новими знаннями та способами діяльності, культурою людства, зокрема мовленнєвою культурою.

Сьогодні відсутні дослідження, предметом яких було б обґрунтування ефективної технології формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів у вищих навчальних закладах.

Усі вищезазначені чинники послугували підґрунтям вибору теми даного дослідження.

Під культурою мовлення звичайно розуміють реалізацію мовних властивостей в умовах спілкування. Культура мовлення включає не тільки знання норм літературної мови, а й інші показники: правильність, повноту, ясність, точність, чистоту, простоту, стислість, змістовність, образність, виразність, логічність, доречність, мовленнєвий етикет тощо.

Підвищувати мовленнєву культуру старшокласників, формувати навички комунікативної діяльності можливо тільки в умовах комунікативного спрямування навчання рідної мови. На той факт, що навчання рідної мови потребує комунікативного спрямування, вказують різні автори (М. Пентилюк, К. Плиско та ін.).

К. Плиско зазначає, що при навчанні мови «головну увагу слід приділяти формуванню і вдосконаленню з вмінь і навичок вільно володіти мовою в усіх сферах мовленнєвої діяльності» [7, с. 3]; М. Пентилюк вказує на особливості комунікативного спрямування навчання рідної мови: «Навчання рідної мови потребує комуніка-

тивного спрямування, щоб діти, займаючись навчально-мовленнєвою практикою з метою теоретичного і практичного засвоєння мови, тобто засобів спілкування, навчалися використовувати ці засоби спілкування для побудови усних і писемних висловлювань у певному стилі, враховуючи обставини мовлення» [6, с. 22].

Основні положення комунікативної спрямованості й системи навчання спілкуватися рідною мовою М. Пентилюк показує в таблиці.

Таблиця

№ з/п	Основні характеристики спілкування	Основні етапи навчання спілкування
1	Мета спілкування – вплив	Учити впливати
2	Об'єкт впливу – конкретний адресат	Учити враховувати адресата
3	Суб'єкт впливу – мовець	Учити виступати в ролі мовця
4	Потреба впливати – життєва ситуація	Учити впливати в певній ситуації
5	Основа впливу – цілеспрямоване розв'язання комунікативних завдань (сприйняття і засвоєння інформації)	Учити цілеспрямовано розв'язувати комунікативні завдання (сприймати і засвоювати інформацію)
6	Наслідок розв'язання комунікативного завдання – висловлювання (усне чи письмове)	Учити конструювати висловлювання
7	Засіб впливу – система рідної мови	Учити оформляти висловлювання, враховуючи адресата, мету впливу засобами рідної мови

Реалізація основних етапів навчання спілкування сприяє формуванню комунікативно-мовленнєвих умінь. Успішне формування

комунікативно-мовленнєвих умінь учнів можливо лише за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, постійної уваги до цього аспекту навчання [9, с. 26].

Комунікативно-мовленнєві уміння давно вивчалися дослідниками. М. Пентилюк до таких умінь відносить уміння правильно визначати тему висловлювання й чітко дотримуватися її меж; будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки та адресата мовлення; використовувати найбільш вагомі факти й докази для розкриття теми й основної думки висловлювання; будувати висловлювання логічно й послідовно (встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами, робити необхідні узагальнення й висновки); вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети й ситуації спілкування; використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання; удосконалювати висловлювання (коректувати усне й редагувати писемне) [6].

Формування цих умінь можливо тільки за умов мовленнєвого спілкування. Щоб підготувати учнів до активної участі в мовленнєвому спілкуванні, потрібно ставити учнів перед необхідністю розв'язувати комунікативні завдання, вивчати в єдності систему мовних одиниць і правила їх функціонування, процес реалізації мовних одиниць у мовленнєвому акті (говорінні, читанні, слуханні, письмі). Продуктом функціонування мовних одиниць у конкретних мовленнєвих ситуаціях повинно бути створення текстів (висловлювань) [9].

Н. Веніг зазначає що мовленнєві ситуації, а також комунікативно-ситуативні завдання дозволять вплинути на процес формування висловлювань, спонукатимуть учнів до створення текстів, викликатимуть у них потребу у висловлюваннях [1].

На думку О. Гойхмана, Т. Надєїної, мовленнєва діяльність як один з видів діяльності людини характеризується цілеспрямованістю й складається з декількох послідовних фаз: орієнтировки, планування (у формі внутрішнього програмування), реалізації й контролю.

Залежно від цих фаз здійснюється кожна мовленнєва дія. Вихідним моментом будь-якої мовленнєвої дії є мовленнєва ситуація, тобто такий збіг обставин, який пробуджує людину до мовленнєвої дії (наприклад, до висловлювання).

Приклади мовленнєвих ситуацій: необхідність відповісти на питання, зробити доповідь про результати роботи, написати листа, поспілкуватись з товаришем тощо. Мовленнєва ситуація породжує мотив висловлювання, який в окремих випадках переростає у потребу здійснення цієї дії [2].

Л. Шевцова розглядає складові частини мовленнєвої ситуації: де спілкуємося? (місце спілкування: офіційні чи неофіційні обставини); з ким? (адресат мовлення); з якою метою? (спілкування, повідомлення. Вплив на адресата) [8].

Отже, проаналізувавши все вищезазначене, можна зробити висновок, що ситуація спілкування здійснює суттєвий вплив на комуніканта. Ця залежність враховується в методиці викладання української мови взагалі й методики навчання мовленнєвої культури зокрема. При навчанні мовленнєвого спілкування перспективним прийомом є навчально-мовленнєва ситуація.

На думку Н. Веніг, навчально-мовленнєва ситуація – це «мовленнєва ситуація, що створюється вчителем... і відтворює обставини реальної дійсності» [1, с. 29-30].

Н. Веніг, В. Капінос, Т. Ладиженська, М. Соловейчик та інші вважають, що саме навчально-мовленнєві ситуації допомагають наблизити навчання до істотних умов спілкування, навчити учнів способам спілкування залежно від різних умов, створюють у учнів мотив і бажання говорити.

Л. Шевцова зазначає, що для того щоб наблизити умови навчання до природних умов спілкування, необхідно ввести учня в мовленнєву ситуацію. Вирішити цю проблему, на думку Л. Шевцової, можна за допомогою ситуативних завдань, які «стимулюють мислення учнів, викликають у них інтерес до навчального матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь і навичок;

розширюють можливості практичного застосування вивченого матеріалу» [8, с. 12].

Н. Веніг зазначає: «Комунікативно-ситуативне завдання розуміється як тип мовленнєво-мисленнєвого завдання, у процесі розв'язання якого учень відносно самостійно оволодіває новими знаннями з культури спілкування й вдосконалює свої комунікативні уміння, аналізуючи мовленнєву ситуацію, викликане нею ситуативне мовлення чи створюючи на основі ситуації власні висловлювання» [1, с. 32].

Отже, розв'язання комунікативно-ситуативних завдань веде до комунікативної активності учнів, стимулювання їхньої мовленнєвої діяльності, залучення учнів у комунікативну взаємодію.

Однак слід пам'ятати, що формування мовленнєвої культури шляхом постановки й розв'язання комунікативно-ситуативних завдань потребує створення умов, максимально наближених до реальної комунікації, до справжнього спілкування. Це потребує від викладача пошуку комунікативно значимого мовленнєвого матеріалу, який буде співвідноситися з мовленнєвою темою заняття.

За С.П. Рубінштейном, основною метою навчання є підготовка до майбутньої самостійної трудової діяльності, основним способом – засвоєння узагальнених результатів того, що створено попередньою працею людства; засвоюючи підсумки минулої суспільної праці, людина готується до власної трудової діяльності.

Таку підготовку можна здійснювати в процесі дидактичної гри.

На ефективність використання дидактичних ігор в процесі фахової підготовки вказували різні дослідники: А. Капська, І. Куліш, М. Крюков тощо. Так, І. Куліш зазначала, що використання дидактичних ігор сприяє формуванню інтересу до навчання, підвищенню ефективності цього процесу, підготовці до використання теоретичних знань у практичних ситуаціях, впливає не тільки на навчально-пізнавальну діяльність, а й на особистість студентів» [5]. М. Крюков вважає, що «ділова гра є ефективним інструментом розвитку інтелекту спеціалістів, які беруть у ній участь, розвитку їх творчих можливостей при пошуку рішень завдань» [4, с. 177]; А. Капська

зазначає: «Використання у професійній підготовці ділових і рольових ігор – це по суті своєрідна репетиція й перевірка того, як студенти вміють користуватися словом у заданій психолого-педагогічній ситуації. Обидва види ігор дозволяють програвати найрізноманітніші ситуації, у яких кожен студент, виступаючи то в одній, то в іншій ролі й володіючи виконавсько-мовленнєвими вміннями, має змогу довести доцільність своїх підходів до розв'язання тих чи тих педагогічних проблем» [3, с. 71].

Як правило, дослідники розрізняють такі поняття, як «рольова гра», «ділова гра». Як вказує І. Куліш, ці поняття мають спільні та відмінні риси. Дидактичні ігри за способом організації можуть бути ситуативні, рольові та ділові. Рольові та ділові ігри є дидактичними, цими іграми досягається певна навчальна мета й важливим моментом у них є сам процес проведення гри. Рольова гра відрізняється від ділової тим, що в першій присутній будь-який сюжет з життя навколо нас або уявний, у діловій же грі ситуація стосується майбутньої професії студентів чи безпосередньо професійного роду заняття учасників [5].

Отже, в процесі підготовки майбутніх абітурієнтів з метою формування їхньої мовленнєвої культури доцільно застосовувати комунікативно-ситуативні завдання, рольові й ділові ігри.

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок. Сьогодні довузівська підготовка повинна бути спрямована не тільки на підготовку до складання ЗНО, а й на формування низки утворень, серед яких можна виокремити мовленнєву культуру. Удосконалювати мовленнєву культуру можна тільки в умовах комунікативного спрямування навчання.

З метою підготовки до активного мовленнєвого спілкування доцільно застосовувати комунікативно-мовленнєві завдання, рольові й ділові ігри, в основі яких лежить навчально-мовленнєва ситуація, що створюється вчителем (викладачем) й відтворює обставини реальної дійсності.

У подальшому науковому пошуку передбачається експериментально перевірити ефективність формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вениг Н.Н. Формирование речевой компетенции старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталья Николаевна Вениг. – Херсон, 2001. – 179 с.

2. Гойхман О.Я. Основы речевой коммуникации: Учебник для студентов вузов, специализирующихся в области сервиса / Оскар Яковлевич Гойхман, Татьяна Михайловна Надеина. – М.: Изд. дом «ИФРА-М», 1997. – 271 с. – (Сер. «Высшее образование»).

3. Капська А.Й. Гра як активний метод навчання студентів майстерності слова/ Алла Йосипівна Капська// Рідна школа. – 1991. – № 10. – С. 71-73.

4. Крюков М.М. Деловая игра как способ развития интеллекта на основе преодоления образа / Михаил Михайлович Крюков // Интеллектуальная культура специалиста. – Новосибирск. – 1988. – С. 177-194.

5. Куліш І.М. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09/ Ірина Миколаївна Куліш. – Черкаси, 2001. – 191 с.

6. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за редакцією М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.

7. Плиско К.М. Організація навчання синтаксису в середній школі: Посібник для вчителя / Катерина Миколаївна Плиско. – К.: Рад. шк., 1990. – 136 с.

8. Шевцова Л. Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів/ Л. Шевцова // Українська мова та література в школі. – № 2 2001. – С. 11-17.

9. Шелехова Г. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів / Г. Шелехова // Дивослово, 1994 № 1. – К.: «Освіта». – С. 26-29.